MAHALLA TIZIMIDA OMMAVIY SPORTNI TASHKIL ETISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Orifjonova Muhlisaxon Rasuljon qizi
O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti
MOC 51-26 magistri

https://doi.org/10.5281/zenodo.24446400

Annotatsiya. *Mazkur maqolada mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik asoslari, aholini jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlariga keng jalb etish mexanizmlari hamda mazkur jarayonning samaradorligini oshirish omillari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, mahallalarda ommaviy sport tadbirlarini tashkil etishda ijtimoiy hamkorlik, pedagogik ta’sir, motivatsiya, targ‘ibot va tashkiliy boshqaruvning o‘zaro aloqadorligi yoritilgan. Aholining turli yosh toifalarini sport faoliyatiga jalb qilish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va mahalla muhitida sog‘lom ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga doir ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *mahalla, ommaviy sport, jismoniy tarbiya, ijtimoiy-pedagogik mexanizm, sog‘lom turmush tarzi, sport faoliyati, ijtimoiy hamkorlik, motivatsiya, jismoniy faollik, sport targ‘iboti.*

KIRISH. Bugungi kunda aholining salomatligini mustahkamlash, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, yosh avlodni jismonan barkamol etib tarbiyalash davlat va jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda jismoniy tarbiya va ommaviy sportning ijtimoiy ahamiyati tobora ortib bormoqda. Chunki sport nafaqat inson organizmining jismoniy rivojlanishiga, balki uning ma’naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiy faolligi va hayot sifatining yaxshilanishiga ham xizmat qiladi. O‘zbekistonda mahalla instituti jamiyat hayotining muhim ijtimoiy bo‘g‘ini sifatida aholining turli qatlamlari bilan bevosita ishlash, ularning ehtiyoj va manfaatlarini o‘rganish hamda ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin egallaydi. Shu nuqtayi nazardan, mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etish aholining jismoniy faolligini oshirish, yoshlarni bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish, oilalarda sog‘lom turmush madaniyatini qaror toptirishning samarali vositalaridan biridir.

Mahalla sharoitida ommaviy sportni rivojlantirish faqat sport musobaqalari yoki jismoniy mashqlarni tashkil etish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon ijtimoiy muhit, pedagogik ta’sir, aholining sportga bo‘lgan munosabati, jamoatchilik faolligi va tashkiliy boshqaruvning o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Shu sababli mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb masala hisoblanadi.

MAVZUNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Ommaviy sport tushunchasi keng aholi qatlamlarini muntazam jismoniy faollik va sport mashg‘ulotlariga jalb qilish, ularning salomatligini mustahkamlash hamda jismoniy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan ijtimoiy faoliyat shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etishning nazariy asoslari bir nechta ilmiy yondashuvlar bilan izohlanadi.

Birinchidan, ijtimoiy yondashuv. Ushbu yondashuv ommaviy sportni aholi o‘rtasida ijtimoiy birdamlik, hamjihatlik va jamoaviy faollikni rivojlantiruvchi vosita sifatida talqin etadi.

Sport tadbirlari orqali mahalla aholisi o‘rtasida o‘zaro muloqot, hamkorlik va ijtimoiy munosabatlar mustahkamlanadi.

Ikkinchidan, pedagogik yondashuv. Mazkur yondashuv sport faoliyatini shaxsni har tomonlama rivojlantirish, unda intizom, mas’uliyat, qat’iyat, iroda va jamoada ishlash

ko‘nikmalarini shakllantirish vositasi sifatida baholaydi. Bunda sport mashg‘ulotlari tarbiyaviy jarayonning tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Uchinchidan, tizimli yondashuv. Mahallada ommaviy sportni tashkil etish o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tashkiliy, pedagogik, moddiy-texnik, axborot va ijtimoiy komponentlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida o‘rganiladi. Mazkur komponentlarning o‘zaro muvofiqligi sport faoliyatining natijadorligini belgilaydi.

To‘rtinchidan, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv. Ushbu yondashuvda aholining yoshi, jinsi, jismoniy tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va individual imkoniyatlari hisobga olinadi.

Natijada sport mashg‘ulotlarini har bir ishtirokchining ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etish imkoniyati yuzaga keladi.

MAHALLA TIZIMIDA OMMAVIY SPORTNI TASHKIL ETISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI. Mahalla tizimida ommaviy sportni samarali tashkil etish bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bir qator ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarni amalga oshirishni talab etadi.

1. Ijtimoiy hamkorlik mexanizmi. Ommaviy sportni rivojlantirishda mahalla fuqarolar yig‘ini, ta’lim muassasalari, sport tashkilotlari, yoshlar tashkilotlari, ota-onalar va jamoatchilik vakillari o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Mazkur hamkorlik sport tadbirlarini rejalashtirish, ishtirokchilarni jalb etish, sport infratuzilmasidan samarali foydalanish va tashkiliy masalalarni hal etishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mahalladagi ijtimoiy faollar va sportga qiziquvchi fuqarolarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash ommaviy sportning uzluksizligini ta’minlaydi.

2. Pedagogik targ‘ibot va motivatsiya mexanizmi. Aholining sportga bo‘lgan qiziqishini oshirishda pedagogik targ‘ibot va motivatsion ta’sir muhim o‘rin tutadi. Bunda sog‘lom turmush tarzining afzalliklarini tushuntirish, sport bilan muntazam shug‘ullanishning ijobiy natijalarini targ‘ib qilish, namunali sportchilar va faol fuqarolar tajribasidan foydalanish samarali hisoblanadi.

Motivatsiya mexanizmi aholida sport bilan shug‘ullanishga nisbatan ichki ehtiyoj va ijobiy munosabatni shakllantirishga yo‘naltirilishi lozim. Buning uchun sport musobaqalari, oilaviy estafetalar, ommaviy yugurish, piyoda yurish va sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish maqsadga muvofiq.

3. Tashkiliy-boshqaruv mexanizmi. Mahallada ommaviy sport faoliyatini samarali boshqarish aniq maqsad, vazifa, reja va natijadorlik ko‘rsatkichlariga asoslanishi kerak. Bunda mahalla aholisining sportga bo‘lgan ehtiyojlarini o‘rganish, sport tadbirlari kalendar rejasini ishlab chiqish, mas’ul tashkilotchilarni belgilash va amalga oshirilgan ishlarni tahlil qilish muhim hisoblanadi. Tashkiliy mexanizmning samaradorligi sport tadbirlarining muntazamligi, ishtirokchilar qamrovi, mavjud infratuzilmadan foydalanish darajasi va aholining qoniqish ko‘rsatkichlari orqali baholanishi mumkin.

4. Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish mexanizmi. Mahalla aholisi turli yosh va ijtimoiy guruhlardan tashkil topganligi sababli ommaviy sport mashg‘ulotlarini tashkil etishda differensial yondashuvdan foydalanish zarur.

Jumladan:

bolalar uchun harakatli o‘yinlar va sport estafetalari;

o‘smirlar va yoshlar uchun futbol, voleybol, basketbol va boshqa sport musobaqalari;

ayollar uchun sog‘lomlashtiruvchi gimnastika va fitnes mashg‘ulotlari;

katta yoshdagi fuqarolar uchun yurish, yengil gimnastika va sog‘lomlashtirish mashqlari;

imkoniyati cheklangan shaxslar uchun moslashtirilgan jismoniy faollik dasturlarini tashkil etish lozim.

Bunday yondashuv sport faoliyatining ommaviyligini ta’minlash bilan birga, aholining barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratadi.

5. Axborot-kommunikatsiya mexanizmi. Zamonaviy sharoitda mahallalarda ommaviy sportni rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy tarmoqlar, elektron e’lonlar, messenjerlar va mahalla axborot platformalari orqali sport tadbirlari to‘g‘risida ma’lumot berish, ishtirokchilarni ro‘yxatga olish va natijalarni yoritish mumkin. Bu mexanizm aholining xabardorligini oshirish, sport tadbirlarining tashkiliy samaradorligini kuchaytirish va jamoatchilik nazoratini rivojlantirishga xizmat qiladi.

MAHALLADA OMMAVIY SPORTNI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI. Mahalla sharoitida ommaviy sportni rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur.

Birinchidan, aholida jismoniy tarbiya va sportga nisbatan ijobiy qadriyatli munosabatni shakllantirish lozim. Bunda sportning inson salomatligi va hayot sifatiga ta’siri haqida tizimli tushuntirish ishlari olib borilishi kerak.

Ikkinchidan, sport mashg‘ulotlarini tashkil etishda uzluksizlik va izchillik tamoyillariga amal qilish zarur. Bir martalik sport tadbirlaridan farqli ravishda, muntazam mashg‘ulotlar aholining jismoniy faolligini barqaror oshirish imkonini beradi.

Uchinchidan, sport faoliyatida qulay va ijtimoiy-psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhimdir. Bunda ishtirokchilarning o‘zaro hurmati, teng imkoniyatlar, sog‘lom raqobat va jamoaviy hamkorlik tamoyillariga amal qilinishi lozim.

To‘rtinchidan, sport tadbirlarini mahallaning mavjud imkoniyatlari, hududiy xususiyatlari va aholining ehtiyojlaridan kelib chiqib tashkil etish talab etiladi.

MAHALLADA OMMAVIY SPORTNI TASHKIL ETISHNING TAKLIF ETILAYOTGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK MODELI. Ilmiy-nazariy tahlillar asosida mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etishning quyidagi tarkibiy modelini taklif etish mumkin. Mazkur modelning amaliyotga tatbiq etilishi mahallada ommaviy sportni tasodifiy tadbirlar yig‘indisi sifatida emas, balki maqsadli, izchil va boshqariladigan ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida tashkil etish imkonini beradi. Taklif etilayotgan modelning samaradorligini baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

Motivatsion mezon: aholining sportga qiziqishi va muntazam shug‘ullanish istagi.

Faoliyat mezoni: sport mashg‘ulotlari va tadbirlarida ishtirok etish muntazamligi.

Ijtimoiy mezon: mahalla aholisi, oilalar va tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik darajasi.

Tashkiliy mezon: sport tadbirlarining rejalashtirilishi va amalga oshirilishi.

Natijaviy mezon: aholining jismoniy faolligi va sog‘lom turmush tarziga oid ko‘rsatkichlarning ijobiy dinamikasi.

MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI. Mahallalarda ommaviy sportni tashkil etish jarayonida ayrim tashkiliy, ijtimoiy va pedagogik muammolar uchrashi mumkin. Jumladan, sport infratuzilmasining yetarli emasligi, aholining ayrim qatlamlarida sportga qiziqishning sustligi, sport tadbirlarining muntazam tashkil etilmasligi va malakali mutaxassislar bilan ta’minlashdagi qiyinchiliklar shular jumlasidandir.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

Mahallalardagi mavjud sport maydonchalari va infratuzilma obyektlaridan samarali foydalanish.

Sport tadbirlarini aholining real ehtiyojlari asosida rejalashtirish.

Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini mahalla sport faoliyatiga keng jalb etish.

Oilaviy sport tadbirlari va avlodlararo musobaqalarni rivojlantirish.

Ayollar, yoshlar, katta yoshdagi fuqarolar va imkoniyati cheklangan shaxslar uchun moslashtirilgan sport dasturlarini ishlab chiqish.

Mahalla miqyosida sport faollarini rag‘batlantirish va jamoatchilik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash.

Sport faoliyati natijalarini muntazam monitoring qilish va tahlil etish. Ushbu yo‘nalishlarning kompleks ravishda amalga oshirilishi mahallalarda ommaviy sportni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA. Mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etish aholining jismoniy salomatligini mustahkamlash, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va ijtimoiy faolligini oshirishga yo‘naltirilgan muhim ijtimoiy-pedagogik jarayon hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida amalga oshirilgan ilmiy-nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Mahalla ommaviy sportni rivojlantirish uchun muhim ijtimoiy muhit bo‘lib, aholining turli qatlamlarini jismoniy faollikka jalb etish imkoniyatiga ega.

Ommaviy sportni samarali tashkil etish ijtimoiy hamkorlik, pedagogik targ‘ibot, motivatsiya, tashkiliy boshqaruv va axborot-kommunikatsiya mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligini talab etadi.

Sport mashg‘ulotlarini aholining yosh, jins va individual xususiyatlariga muvofiq tashkil etish ommaviy sportning qamrovini kengaytirishning muhim shartidir. Mahallada sport faoliyatini rivojlantirishda oilaviy sport, jamoaviy musobaqalar, sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlari va mahallalararo sport tadbirlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Mahalla tizimida ommaviy sportni tashkil etishning taklif etilgan ijtimoiy-pedagogik modeli sport faoliyatini tizimli rejalashtirish, amalga oshirish va baholash uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, mahalla tizimida ommaviy sportni rivojlantirishga faqat jismoniy mashg‘ulotlar tashkil etish vositasi sifatida emas, balki sog‘lom, faol, ijtimoiy mas’uliyatli va jipslashgan jamiyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi kompleks ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida yondashish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni. 2015-yil 4-sentabr, O‘RQ-394-son (amaldagi tahriri).
3. O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 14-sentabr, O‘RQ-406-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son “O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi PF-5280-son “2021–2025-yillarda sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
6. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. – Geneva: WHO, 2020.
7. UNESCO. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. – Paris: UNESCO, 2015.
8. Coalter, F. Sport-for-Development: What Game Are We Playing? – London: Routledge, 2013.
9. Bailey, R. Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. Journal of School Health, 2006, Vol. 76, No. 8, pp. 397–401.
10. 10.Green, K. Key Themes in Youth Sport. – London: Routledge, 2010.